

Zdroje a pramene slovenského divadla

Andrej Mat'ášik

Dnes pod pojmom divadlo rozumieme profesionálny, alebo ochotnícky súbor, ktorý viac či menej pravidelne pripravuje predstavenia pre divákov, prípadne účelovú budovu, v ktorej sa hrávajú divadelné predstavenia. Nebolo tomu tak však vždy.

Pramene divadla siahajú do hlbokého dávnoveku, keď sa ľudia pokúšali nakloniť si priazeň bohov predvádzaním činov, ktorými im vyjadrovali úctu a vďačnosť, keď sa lovci rozhodli vziať na seba podobu vytúženej koristi a predvádzali, ako ju možno uloviť a zabezpečiť rodu potraviny, alebo keď sa odohrávali rituály súvisiace so zmenami ročnej doby, dospievaním mladých členov rodu a ich prijímaním medzi dospelých a podobne. Tieto prejavy neboli ešte zďaleka vedomou divadelnou tvorbou, no obsahovali postupy, ktoré v neskorších dobách umožnili jej rozvoj. Dôležité je, že už v týchto prejavoch je vystopovateľný **proces premeny účinkujúceho na niekoho iného**, teda že sa „herec“ pred očami prizerajúcich sa „divákov“ stáva niekým iným, vytvára „postavu“ – **to je do dnešných dní vlastne najjednoduchšia a súčasne najvyčerpávajúcejšia definícia divadelného umenia**. Že takýto vývoj prebiehal v dávnoveku aj na území Slovenskej republiky, to výrečne dokazuje **nález kultových masiek, vytvorených z ľudských lebiek v Majda - Hraškovej jaskyni na Silickej planine**, datovaných do mladšej doby bronzovej.

O niekoľko storočí neskôr, v čase, keď sa na našom území usadilo vyprofilované slovanské obyvateľstvo, boli súčasťou jeho života aj rozmanité **kolektívne obrady**. Súviseli s pohanskou mytológiou, ale boli aj príležitosťou zabávať sa. Zvyky spájané s najdlhšou teplou nocou v roku, dnes známou ako Svätajánka, boli zjavne inšpirované iným „obsahom“, ako povedzme jesenné oslavy zberu úrody, alebo obrad zasvätený ucteniu mŕtvych predkov. **Obradové ľudové divadlo malo nesmiernu zotrvačnú silu a vitalitu a časom dokázalo skombinovať pôvodne pohanskú symboliku s prvkami kresťanskej kultúrnej tradície**. Vynášanie „smrtky“ Moreny sa zžilo s ukončením fašiangov a začiatkom pôstu, s Veľkonočným posolstvom nádeje sa integrovala pohanská tradícia šibačky a oblievačky a podobne. Dodnes napríklad možno v niektorých slovenských obciach zažiť **Betlehenské hry**, do ktorých sa „vsiakli“ predkresťanské motívy cez postavu Turoňa, a množstvo podobných divadelných prejavov, ako to dokumentuje M. Slivka v monografii Slovenské ľudové divadlo. A množstvo zachovalých obradových tradícií dodnes výrazne formuje aj slovenské zvykoslovie a folklór.

Druhý prúd spontánnej ľudovej tvorivosti, ktorá ovplyvnila kultivovanie divadelných prejavov sa odvíja od prirodzenej ľudskej túžby zabávať sa a dozvedieť sa novinky. **V dávnych historických dobách, keď ľudstvo ešte nechyrovalo o televízii, rozhlase či tlači, plnili tieto úlohy túlajúci sa speváci, žongléri a rozprávači**. Tí, ktorí sa túlali po osadách a usadlostiach medzi Tatrami a Dunajom dostali meno **igríci**, alebo z latinčiny prevzaté označenie jokolatori. Vystupovali na trhoviskách, jarmokoch a podobných zhromaždiskách väčšieho počtu ľudí a zabávali ich kadečím – od posmešných pesničiek, cez rozprávanie dobrodružných či strašidelných

príbehov, hrou na rozmanité nástroje, až po neraz asi dosť vulgárne „zábavky“. **V Rímskom tábore v lži pri Komárne sa sošku takéhoto igrice podarilo pri archeologickom prieskume objaviť.** Časom sa medzi igricmi objavovali aj prázdninujúci, alebo zbehnutí študenti (vaganti), ktorí vo svojich vystúpeniach nepochybne ťažili aj zo svojich vedomostí a popri zábave šírili i dôležité informácie a poznatky. Tí šikovní a nadaní boli vyhľadávanými spoločníkmi nielen medzi nižšími vrstvami obyvateľstva, ale zabávali aj šľachtu, ba dostali sa aj na dvory kráľov. Že nešlo len o prízemných zabávačov, o tom dávajú doklad svedectvá, že ešte **v 15. storočí patrili igrici k váženým hosťom na hradoch v Bratislave a Zvolene, existuje dokonca hypotéza, že meno hradu Šášov a obce Šášovské Podhradie je odvodené od pôvodnej „profesie“ ich majiteľa- „šaša“, ktorý si ich vyslúžil svojim umením.** Podobne **obec Igram azda kedysi patrila igricovi,** ktorý svojmu pánovi mohol preukázať cenné služby, azda mu zložil skladbu, vďaka ktorej získal priazeň svojej vyvolenej... Čoraz väčší význam meštianstva dokladá popri inom aj to, že **v roku 1449 zabával bratislavských radných pánov potulný vagant hrou na harfe a v roku 1477 zasa šašo zabával spoločnosť zhromaždenú pri voľbe nového bratislavského richtára.**

Tretí prameň slovenskej divadelnej tradície je bytostne spätý s náboženstvom. Keď patróni Európy, Sv. Cyril (Konštantín) a Metod založili prvú slovanskú i slovenskú cirkevnú provinciu, dali našim predkom aj možnosť počúvať v chráme slovo Božie v jazyku, ktorému rozumeli (slovienčina sa stala štvrtou pápežom uznanou rečou cirkvi, po hebrejčine, gréčtine a latinčine). No po zániku Veľkej Moravy sa náboženské obrady uskutočňovali v latinčine, ktorej ľudia nerozumeli – a tak samotní duchovní začali hľadať v Písme epizódy, ktoré sa mohli veriacim predvádzať. Napríklad v Evanjeliu sv. Marka je scénka objavenia prázdneho Ježišovho hrobu a ako dokazuje **Prayov kódex** (používaný začiatkom 13. storočia v Bratislave, od r. 1820 je v Sečeního knižnici v Budapešti), inšpirovala duchovenstvo, aby príbeh, o ktorom sa v Biblii hovorí, veriacim predviedli. **Práve tu siahli kňazi a mnísi po postupoch silne už pripomínajúcich divadlo, aby veriacim názorne ukázali príbeh Kristovo zmŕtvychvstania.** Nádherným svedectvom o udomácnení tohto zvyku predvádzať niektoré epizódy z Evanjelíí v slovenských chrámoch, je **dodnes zachovaný gotický, z dreva vyrezávaný Boží hrob z Hronského Beňadika,** vybavený kolieskami, umožňujúcimi jeho presúvanie v kostole. Je to zrejme najstaršia zachovaná slovenská divadelná „rekvizita“, ku ktorej patrila aj plastika Ježiša Nazaretského s pohyblivými končatinami, čo umožňovalo „sňať“ ju z kríža a uložiť do hrobu. Patrí k najväzácnejším exponátom Kresťanského múzea v Ostrihome.

Z takýchto počiatkov sa pridávaním nových a nových epizód postupne vytvorila **masívna línia náboženského divadla, celé cykly vianočných a veľkonočných hier, mystérií a pašijí,** ktoré sa časom zo stiesneného chrámového interiéru presťahovali na námestia stredovekých miest a ich organizácie sa namiesto duchovenstva ujali cechy. Treba dodať, že cirkev sa od týchto hier v neskorších dobách dištancovala aj preto, lebo k divácky najpríťažlivejším postavám v nich patrili **rôzni čerti, satani, diabli a iné „negatívne“ postavy,** ktoré dôstojný rámec „predstavenia“ narúšali. A je zaujímavé, že **práve cez ich dialógy sa do predstavení popri latinčine dostávala aj hovorová reč našich predkov.** V čase, keď sa mystériá

a pašije presťahovali do exteriérov, vznikali pre ne často zložité a výpravné javiská a príprava predstavenia zamestnávala niekoľko mesiacov celé mestá. Vďaka účtovným knihám (najmä v Bardejove a Bratislave, v tých časoch Prešporku) dnes dokonca môžeme rekonštruovať, aká bola veľkorysá ich „výprava“ a vieme, koľko desiatok účinkujúcich v nich vystupovalo (v Bardejove to v rokoch 1439-50 bolo 54 osôb vrátane členov mestskej rady). Pašije sa tešili obľube najmä medzi nemeckými kolonistami a záznamy o nich sú aj z Banskej Štiavnice, Starých Hôr, Španej Doliny, Kežmarku a iných miest.

Paradoxne, práve v dobách, keď si cirkev osvojovala divadelné postupy a využívala ich pri svojej misii, vystupovala cirkevná vrchnosť veľmi tvrdo proti iným formám divadla – v spise *Deliberatio... supra Hymnum trium puerorum (Úvaha o chválospeve troch mládencov)* čanádsky biskup Gerhard už v 11. storočí vystúpil proti ľudovým spevákovi, hudobníkovi tanečníkovi, na Ostrihomskej synode začiatkom 12. storočia vykázali z chrámov ľudový spev a hranie na píšťalách a **na Budínskej synode v roku 1279 uzrel svetlo sveta dokonca aj príkaz, aby sa veriaci nezúčastňovali na predstaveniach potulných igrícov**. Ani svetským panovníkom sa takéto vystúpenia nepozdávali a kráľ Belo IV. sa ich pokúšal zakázať v roku 1244. A tieto svedectvá však spätne potvrdzujú, že tieto formy divadelných prejavov boli na našom území rozšírené a tešili sa veľkej popularite.

Najstarší zachovaný zápis východiskového textu hier o zmŕtvychvstaní, tzv. Veľkonočného trópusu pochádza z 11. storočia z kláštora v Sankt Gallen vo Švajčiarsku:

Interrogati: Quem quaeritis in sepulcro, christicolae?

(Otázka: *Koho hľadáte v hrobe, kresťanky?*)

Responsio: Jesum Nasarenum crucifixum, o coelicolae.

(Odpoveď: *Ježiša Nazaretského, ó nebešťania.*)

Item: Non est hic, surrexit sicut praedixerat,
Ite, nuntiate, quia surrexit de sepulcro. Resurrexi.

(A opäť: *Nie je tu, vstal z mŕtvych, ako predpovedal,
chod'te, zvestujte, že vstal z hrobu. Vstal som.*)

Zápis z Prayovho kódexu:

Quem quaeritis in sepulcro o christicolae?

(*Koho hľadáte v hrobe, kresťanky?*)

- Jesum Nasarenum.

(*Ježiša Nazaretského.*)

- Non est hic, surrexit. Venite et videte locum.

(*Nie je tu, stal z mŕtvych. Pod'te a pozrite sa.*)

- Surrexit dominus de sepulcro.

(*Pán vstal z mŕtvych.*)